

Vera Vasiljević

*Odeljenje za arheologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
vvasilje@eunet.rs*

Stari Egipat u našem kulturnom nasleđu?*

Apstrakt: Inspiracija Egiptom se ispoljavala kroz upotrebu egipatskih motiva u umetnostima i popularnoj kulturi 19. i 20. veka, kao i kroz prisustvo nenaučnih tumačenja starog Egipta, koja su se u velikoj meri temeljila na renesansnim. Brojnost i raznolikost materijalnih i nematerijalnih svedočanstava ove opčinjenosti najveće su u zemljama u kojima je, osim rano ispoljene podrške institucionalnom negovanju egiptologije, postojao ekonomski jak obrazovani sloj građanstva (zemlje Zapadne i Srednje Evrope, SAD), ali je odjeka bilo i van njih. Opčinjenost javnosti starim Egiptom ne jenjava nastankom egiptologije, označenim dešifrovanjem hijeroglifskog pisma 1822. godine, niti njenim razvojem. Do pred kraj 20. veka egiptolozi su se retko bavili predistorijom svoje nauke i ograničavali su se pre svega na kritički pristup antičkim izvorima i na beleženje pokušaja da se hijeroglifsko pismo i funkcija piramida protumače. Tek je porast značaja studija recepcije u srodnim disciplinama podstakao uključivanje egiptologa u istraživanja fascinacije Egiptom, što je doprinelo promeni statusa različitih oblika ispoljavanja ove opčinjenosti, "egiptomanije" – oni postaju deo kulturnog nasleđa koje se registruje, dokumentuje, obnavlja, čuva i proučava. Istraživanja ove vrste su u Srbiji u samom začetku. Ovakva ispitivanja s jedne strane dopunjavaju znanja o rasprostranjenosti, manifestacijama i ulogama interesovanja za Egipat, neomeđenog nacionalnim ili političkim granicama. S druge strane, postojanje kulturnog nasleđa koje je u vezi sa širim evropskim viđenjima starog Egipta – kratki iskazi o starom Egiptu kod Jeroteja Račanina, spisi poput *Kandora* Atanasija Stojkovića, korišćenje egipatskih motiva u arhitektonskoj plastici, nastanak malih privatnih kolekcija, da pomenem neke starije primere – pokazuje da istraživanje recepcije Egipta može doprineti poznavanju istorije i razumevanju složenosti kulturnog života na teritoriji današnje Srbije.

Ključne reči: Egiptologija, recepcija starog Egipta, egiptomanija, kulturno nasleđe, Srbija

Ukoliko bismo govorili o fizičkom prisustvu materijala nastalog u dinastičkom Egiptu na teritoriji današnje Srbije, tema bi bila iscrpljena pominjanjem

* Prva verzija ovog teksta predstavljena je na nacionalnom naučnom skupu "Srpska arheologija između teorije i činjenica", održanom u organizaciji Centra za teorijsku arheologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu marta 2013. godine. Članak je rezultat istraživanja sprovedenih u okviru projekta br. 177005 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

jednog usamljenog nalaza sa našeg tla i nevelikog broja predmeta koji su kao pokloni, pretežno pribavljeni u Egiptu krajem 19. veka, dospeli u zbirke muzeja u Beogradu, Vršcu, Somboru (Anđelković 2002, Anđelković and Teeter 2006). Ako se pak okrenemo interesovanjima darodavaca i kulturnom kontekstu u kojem su te zbirke nastajale, pokazuje se da oni odražavaju evropsko zanimanje za stari Egipat koje neprekinuto, mada različitog intenziteta, seže do stare Grčke i Rima. Rasprostranjenost egipatskih kultova, osobito Izidinog, po Rimskom carstvu, ugled koji je Egipat uživao u renesansi kao izvoriste visoke kulture i izuzetne, neupućenima skrivene, velike mudrosti, i uticaj koji je hermetizam imao u renesansnim intelektualnim krugovima, samo su neke od manifestacija tog zanimanja, sve brojnijih i raznorodnijih tokom poslednja dva veka (v. Hornung 2001, Curran 2007, Ebeling 2007). One su prisutne na širokom polju od nauke do popularne kulture i to u nizu međusobno različitih kulturnih sredina, u Evropi i van nje. Egipat je oponašan, tumačen i upotrebljavan u skladu sa shvatanjima i potrebama sredine i vremena i time preobražavan – nastao je "drugi" Egipat, različit od originala. Analize starim Egiptom inspirisanih dela, ideja ili motiva u arhitekturi, likovnim umetnostima, filozofiji, književnosti ili popularnoj kulturi doprinose stvaranju jasnije slike o složenim tokovima kulturnih uticaja, kontakata ili o pitanjima koje jedno društvo ili njegov deo u nekom trenutku zaokupljaju, te su danas deo naučnih istraživanja u većem broju zemalja. Postavlja se pitanje da li je i u kolikoj meri taj "drugi" Egipat deo našeg kulturnog nasleđa i kao takav prepoznat.

Opčinjavajući Egipat

Odnos Evrope i Egipta sve do pozne antike Zigfrid Morenc (Siegfried Morenz) je opisao kao partnerski, susret dva živa i (uzajamno) dejstvujuća entiteta (Morenz 1968, 19ff.). Mada diskutabilan u pogledu implicitnog izjednačavanja grčke i rimske prošlosti sa (sve)evropskom (v. Бабић 2008, 11ff.) i adekvatnosti izraza partner, Morencov opis je i danas inspirativan u tome što naglašava postojanje živih i aktivnih aktera. Za period koji od pozne antike seže do danas isti autor koristi, između ostalog, izraz *Nachleben*, koji može da znači kako "dalji život u sećanju potomaka", tako i "život po smrti". Oba značenja, zasebno i isprepletana, primenjiva su u slučaju Egipta. Počev od renesanse, kroz nekoliko vekova izuzetno poštovan i uzdizan zbog graditeljske umešnosti ali primarno zbog pripisanih velikih skrivenih znanja, on je, prvo u intelektualnim krugovima i u umetnosti, dobio novi život i novi identitet. Taj sada evropski identitet se ispoljava u "pokrštenim" obeliscima koji u Rimu od 16. veka simbolizuju pobedu nad paganstvom, u Mocartovoj "Čarobnoj fruli" i Verdijevoj "Aidi", u ikonografskom repertoaru slobodnih zidara, turističkim suvenirima, pseudo-naučnoj literaturi, oživljenim mumijama u filmovima, te

orijama o vanzemaljskom poreklu egipatskih piramida... Opčinjene starim Egiptom bivale su osobe iz svih društvenih slojeva i različitog obrazovanja. Za ruskog cara Nikolaja I podignuta je "egipatska kapija" u vidu pilona, sa re-ljefima i hijeroglifskim natpisma, na severozapadnom ulazu u Carsko selo (Whitehouse 1996, 163ff.), papa Aleksandar VI je prigrlio izvođenje porekla Bordžija, kojima je sam pripadao, od Ozirisa (Curl 2005, 86ff.). Da hermeti-zam kojim su prožeti radovi Pika dela Mirandole (Pico della Mirandola) i Marsilija Ficína (Marsilio Ficino) i koji je prepoznatljiv kod Đordana Bruna (Giordano Bruno) (Ebeling 2007, 59ff., 101f.) nije samo uzgredna epizoda u intelektualnoj istoriji Evrope, smatrala je Frensis Jejts (Frances Yates) po ko-joj koreni rane savremene nauke leže upravo u magijsko-hermetičkoj tradiciji (Yates 1964, 447-455, za drugačije procene v. Copenhaver 1990). Već ovo navedeno ilustruje da su načini na koji je stari Egipat prisvajan, korišćen, pre-oblikovan raznoliki i brojni a njegov identitet višestruk, te se pojavila potreba da se imenuju, klasifikuju. Recepcija Egipta, egiptomanija, egiptofilija, egip-tozofija, egipatska obnova (Egyptian revival), egiptiziranje, neo-egiptizirajući stil, neki su od savremenih, ne uvek međusobno precizno razgraničenih termi-na (Humbert 1994, 21, Cornelius 2001, 75f., Humbert and Price 2003, 1) koji fascinaciju Egiptom obuhvataju kao celinu ili se odnose na specifične sfere i načine upotrebe i prisvajanja starog Egipta.

Tokom poslednja dva veka, koji su ovde u središtu pažnje, ta fascinacija se u velikoj meri i dalje napajala renesansnim pogledom na Egipat, a on grčkim, ali osobito helenističkim i rimskim. Ona jeste bila u nekim trenucima podstak-nuta događajima koji su počivali na trezvenom pristupu: podacima i nalazima koji su doneti u Evropu po Napoleonovom osvajanju Egipta 1798-1801, rezul-tatima arheoloških iskopavanja poput onih iz Tutankamonove grobnice otkri-vene 1922. godine ili UNESCO-vom dvodecenijskom akcijom spasavanja spomenika Nubije, započetom 1959. Doprinosile su joj izložbe – svetska izlož-ba u Londonu 1851. ili izlaganje Tutankamonovog blaga van Egipta počev od 1961, osobito postavka koja je, pošavši od Britanskog muzeja, putovala po Evropi i Severnoj Americi skoro celu deceniju (1972-1981) i koju su videli milioni posetilaca.¹ Tek su ove izložbe – ili, dodala bih, poriv i odgovornost stručnjaka da proniknu u razloge brojnosti publike – pokrenule i istraživačko interesovanje za odjeke Egipta u arhitekturi, likovnim umetnostima i književ-

¹ U Britanskom muzeju, izložba Blago Tutankamona (1972) imala je 1.694.117 posetilaca za devet meseci (http://www.britishmuseum.org/whats_on/past_exhibitions/1972/archive_tutankhamun/tutankhamun_exhibition.aspx), a u Nacionalnoj galeriji umetnosti u Vašingtonu (1976-1977) za 117 dana 836,000 posetilaca (podatak iz: *Audience Building: Marketing Art Museums*, Smithsonian Institution, Office of Policy & Analysis, Oktober 2001, 19-20; dostupno na <http://www.si.edu/Content/opanda/docs/Rpts2001/01.10.MarketingArt.Final.pdf>).

nosti, potvrđeno publikacijama (Curl 2005, xx, xxx). Od početka poslednje decenije 20. veka, održano je nekoliko desetina izložbi i konferencija posvećenih recepciji Egipta, uključujući egiptomaniju, kao njen vid koji se ispoljava osobito u arhitekturi, slikarstvu i primenjenim umetnostima. Situacija se temeljno promenila, a analize obuhvataju i samu egiptologiju, kao jednu od evropskih konstrukcija Egipta (v. Fitzenreiter 2007).

Egiptologija i recepcija Egipta

Recepcija Egipta je ipak relativno nova tema u egiptologiji. Egiptolozi su do pred kraj 20. veka o istoriji svoje nauke govorili najčešće počinjući od Šampolionovog dešifrovanja hijeroglifskog pisma 1822. godine (npr. Hornung 1984, 9), otkrića koje je omogućilo proučavanje jezika korišćenog u dinastičkom Egiptu, otvorilo pristup staroegipatskim pisanim izvorima a potom dobilo priznanje i osnivanjem prve univerzitetske katedre za egipatsku istoriju i arheologiju 1831. godine na College de France, namenjene samom Šampolionu (David 2000, 80). Nova nauka je postavila hronološke međe koje je dugo očuvala – jednu je činilo prvo ujedinjenje Egipta, oko 3100. pre n. e., drugu 332. pre n. e., odnosno godina posle koje Egipat više nema vladare lokalnog porekla. Isključivanje perioda ptolemejske i rimske vlasti nad Egiptom bilo je u velikoj meri posledica političkih kriterijuma, preovlađujućih u periodizaciji egipatske istorije. Gubitak statusa službenog jezika za egipatski, prisustvo stranih uticaja u materijalnoj kulturi, pojava i jačanje hrišćanstva doprineli su da se taj period, nazivan grčko-rimskim, u velikoj meri prepusti stručnjacima za Grčku i Rim i za razvoj hrišćanstva. Stoga ne čudi da egiptologija devetnaestog veka, nije obuhvatala proučavanje mesta slike o starom Egiptu u intelektualnoj istoriji Evrope do nastanka same discipline 1822. godine, niti njene transformacije tokom tog perioda, još manje savremene odjeke. Sopstvena predistorija puna pogrešnih interpretacija i fantastičnih ideja bila je nepoželjni teret za novu nauku koja je još uvek prolazila kroz provere i koja se usredsredila na prvi put dostupne primarne izvore.

To što nisu proučavali odjeke Egipta, ne znači da egiptolozi nisu imali nikakvog udela u različitim, pre svega umetničkim, ispoljavanjima interesovanja za Egipat (Curl 2005, 320ff.). Tako su pri izradi "Egipatskog hrama" namenjenog smeštaju slonova u antverpenskome zoološkom vrtu (1855-56) arhitekti Šarlu Serveu (Charles Servais) i belgijskom egiptologu Luju Delžeu (Louis Delgeur) pomagali kustos muzeja Džona Souna u Londonu Džozef Bonomi mlađi (Joseph Bonomi) i Semjuel Šarp (Samuel Sharpe), britanski egiptolozi (Curl 2005, 279f., 321, n. 30, 325f., Moser 2012, 81). Primera ima još. Pri odbiru podataka o starom Egiptu i o radu egiptologa koje je Teofil Gotje (Theophile Gautier) koristio u *Romanu jedne mumije* publikovanom 1857, Gotjeu

je od velike pomoći bio njegov prijatelj historičar Ernest Fejdo (Feydeau)² te mu je roman i posvetio (Colby 2006, 3-4, Caraion 2003, 337, 340). Ogist Mariet (Auguste Mariette), egiptolog koji je neumorno istraživao na terenu i publikovao nalaze, osnovao egipatsku službu za zaštitu starina 1858. g. i prvi muzej za staroegipatske starine u Kairu (prvobitno smešten u Bulaku), bio je autor kako nacрта kostima za premijeru Verdijeve "Aide" u Kairu 1871. godine tako i scenarija na kome je počivao libreto opere (Humbert 1976, 230, 233ff., Humbert 2003, 53f.). Georg Ebers, profesor egiptologije u Lajpcigu, bavio se i popularizacijom naučnih znanja o starom Egiptu te je od 1864. do 1894. objavio više istorijskih romana smeštenih u dinastički i ptolemejski Egipat (Fitzenreiter 2007, 326, Marchand 2007b, 181f.). Aktivnosti koje su rezultirale egiptizirajućim delima ipak su ostajale odeljene od rada pomenutih egiptologa na njihovom primarnom istraživačkom polju i nisu ih podsticale na refleksiju o poreklu i značaju interesovanja za stari Egipat.

Ovakav odnos prema "nenaučnim" idejama o starom Egiptu preovlađivao je i u narednom veku. Rastao je broj egiptologa koji su se osvrtni na ona tumačenja egipatskih shvatanja, pisma i spomenika iz perioda od antike do Šampolionovog otkrića u kojima su prepoznavali nit što je vodila nastanku njihove nauke.³ Ali u egiptologiji još dugo nije bilo mesta za egipatske i pseudo-egipatske motive i ideje u umetnostima, ezoteriji, okultizmu, popularnoj kulturi 19. i 20. veka, ni za njihove starije prethodnike. Oni su prepuštani stručnjacima iz drugih disciplina, koji su ih, pak, u najboljem slučaju uzgred obrađivali, smatrajući ih tuđim istraživačkim poljem. Ludvig Folksman (Ludwig Volksmann) je 1923. godine u svojoj *Bilderschriften der Renaissance* zapisao:

"Egiptolozi recepciju Egipta opravdano posmatraju sa izvesnim omalovažavanjem [...] ona za njih ne predstavlja ni predstupanj njihove nauke [...] a njeno značenje za istoriju umetnosti i kulture renesanse nije ih zanimalo [...] S druge strane, u novijoj istoriji umetnosti prisutna je razumljiva uzdržanost da se tim stvarima bliže pozabavi, jer se one smatraju egipatskim, što i jesu" (prema: Glück und Morenz 2007, 1; prevela V. V.)

Sedamdeset godina kasnije, Žan-Marsel (Jean-Marcel) Imber (Humbert 1994, 26) je primetio da neki egiptolozi i dalje odbacuju egiptomaniju kao nepriličnu, bezmalo kao svetogrđe i pri tome zaboravljaju da je ona spontani rezultat fascinacije Egiptom i da je delom doprinosila popularnosti same nauke. Situacija se, dakle, ipak već menjala. Trećinu teksta svoje monografije *Susret Evrope sa Egiptom*, nastale sredinom šezdesetih godina 20. veka, Zigfrid Mo-

² Ernest Fejdo je objavio trotomnu *Histoire des usages funèbres et des sépultures des peuples anciens* (1857-1861) u kojoj je jedan deo bio posvećen Egiptu.

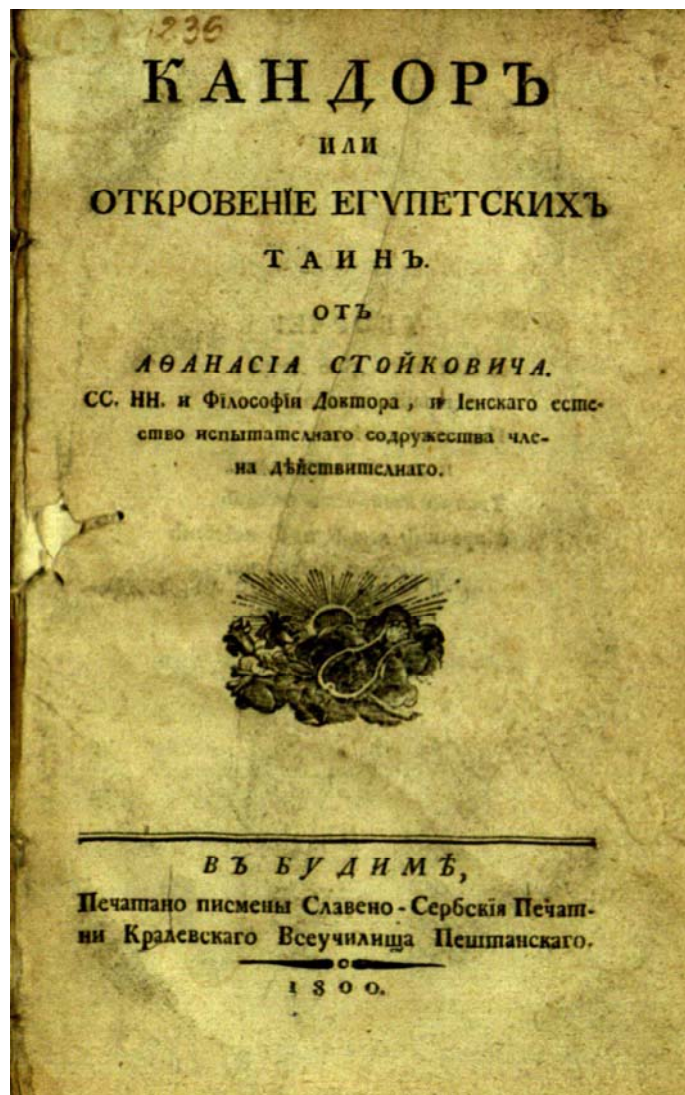
³ Alan Gardiner je prvo poglavlje svoje sinteze *Egypt of the Pharaohs* (1961) čak naslovio "Egyptology Ancient and Modern".

renc, egiptolog međunarodne reputacije,⁴ posvetio je post-antičkoj Evropi; u uvodnoj reči on je svoj poduhvat video kao hvatanje u koštac sa džinom, a svoja pitanja kao podsticaj za detaljne studije, čijim bi rezultatima istraživački tim ispunio niz tomova (Morenz 1968, 15). Istraživačka pitanja i ugao posmatranja su se do danas znatno promenili, a recepcija Egipta je u međuvremenu postala legitimna egiptološka tema i istovremeno prostor u kojem egiptologija, napustivši svoju "kulu od slonovače", uspešno komunicira ne samo sa stručnjacima iz drugih disciplina već i sa javnošću.

Recepcija starog Egipta u Srbiji

Ispitivanje recepcije Egipta u Srbiji zahteva praćenje političkih ekonomskih i kulturnih razlika na do pre stotina godina podeljenom prostoru. U trenutku kada Napoleon "vraća umetnosti u Egipat", kako je to kritički primetila Godlevska (Godlewska 1995, 24), Sava i Dunav su severna granica periferije Osmanskog carstva, koja se deo po deo od toga carstva odvajala više od jednog veka nakon toga. Prostor severno od tih reka, pod vlašću Habzburga, postao je utočište Srba i njihovih saveznika posle pobune protiv Turaka krajem 17. veka, ali i mesto na kojem su oni, u novom okruženju, u interakciji sa zatečenim i takođe novodošlim stanovništvom, znatno ranije od sunarodnika na jugu počeli da upoznaju, prihvataju i stvaraju materijalnu i duhovnu kulturu u novom ključu. Treba imati u vidu kontekst: ono što pravoslavci iz Austrougarske proizvode, deo je kulture sredine u kojoj su živeli. Pogodan primer je Atanasije Stojković (1773-1832) iz Rume, fizičar koji se školovao i 1799. doktorirao u Getingenu, bio profesor i rektor Univerziteta u Harkovu, član Getingenskog učenog društva od 1802, autor prvog, trotomnog, udžbenika fizike na srpskom tj. slavjanoserbskom jeziku (*Fisika*, 1801-1803) i prvog romana u novijoj srpskoj književnosti, *Aristid i Natalija* (1801). Najranije od njegovih književnih (ili poučnih) dela je *Kandor ili otkrovenie egipetskih tain* (sl. 1), filozofsko delo u romansiranoj formi objavljeno 1800. godine, koje je do sada razmatrano iz više uglova (predromantičarska književnost, preteče srpske naučne fantastike, razvoj romana kao forme u Srbiji, razvoj književnog jezika). Glavni junak romana, Kandor, kaže da je naučio da pođe u Memfis, da bi se tamo dao posvetiti u tajne mudraca toga grada, a u pouci koju u svom zavičaju dobija od Starca, pominje se da je istina do koje su Egipćani došli ostala skrivena u krugovima sveštenika. U tome su prepoznatljive osnovne karakteristike već kod Grka prisutnog i u renesansi široko prihvaćenog pogleda na stari Egipat kao mesto u kome je dosegnuta i od neupućenih

⁴ *The Myth of Egypt and its Hieroglyphs in European Tradition* Erika Iversena (1961) i Morencova knjiga *Die Begegnung Europas mit Ägypten* su prve monografije o recepciji starog Egipta čiji su autori egiptolozi.

Sl. 1. Naslovna strana romana *Kandor* Atanasija Stojkovića

brižljivo čuvana velika mudrost. Nemanja Radulović kroz analizu niza drugih pojedinosti u romanu prepoznaje "slobodnozidarsku simboliku i ideologiju, a možda jednim delom i hrišćanski ezoterizam 18. veka" (Radulović 2005, 448). Drugo od tih tumačenje bi nas moglo odvesti do jednog od izdanaka hermeti-

zma, severnjačkog "alhemo-paracelsizma" (v. Ebeling 2007, 59f., 70ff.),⁵ koji bi po profesionalnom opredeljenju Stojkovića (fizičar, prirodne nauke), mestu studiranja (Getingen, pominje se i Jena), kao i po sredini iz koje je potekao i u kojoj je bilo pijetizma (koji je sadržao mistične i ezoterične crte, v. Ebeling 2007, 109ff.), mogao biti pozadina *Kandora*.⁶ Ideje izložene u *Kandoru* u svakom slučaju odražavaju shvatanja prisutna u tadašnjoj evropskoj kulturi i očigledno je da je Stojković smatrao važnim da ih prenese svojim sunarodnicima.

U to vreme, dok su arheološki nalazi i publikovanje dokumentacije sa Napoleonovog pohoda u Egipat 1798-1801. pokrenuli veliki talas egiptomanije u arhitekturi, slikarstvu i primenjenim umetnostima širom Evrope, preokupacije stanovništva u balkanskim posedima Turskog carstva su bile drugačije. Egipat je u najboljem slučaju bio usputna stanica na hodočasničkom putovanju u svetu zemlju. Interesovanje za prošlost Egipta, koji je u to doba bio podređen istoj vrhovnoj vlasti u Carigradu, nije ostavilo vidnog traga kod stanovnika Srbije sve dok nisu počeli da pristižu uticaji sa severa koje su pretežno donosili Srbi iz Austrougarske (v. Trgovčević 2006). Ti uticaji su jačali kako se Kneževina a zatim Kraljevina osamostaljivala i osnaživala.

Po odlasku Turaka iz Beograda, prvi urbanistički plan za grad načinio je Banaćanin školovan u Beču, Emilijan Joksimović. Sprovedenjem tog plana, Velika pijaca je nivelisana, prosečene su staze i formiran park u u kome je 1880. u čast Aleksandra Obrenovića podignuta česma sa obeliskom, koji pominje i Feliks Kanic kao "Spitzsäule" (Kanitz 1904, 45). Crteži iz planova ili opisi česme nisu poznati, a detalji nisu vidljivi na fotografijama sa početka 20. veka na kojima se česma prepoznaje (v. Ђурић-Замоло и Богуновић 1984, 30-31). Srušena je najkasnije onda kada je pijaca konačno iseljena, posle Prvog svetskog rata. Korišćenje obeliska za česme odnosno fontane potiče iz evropske tradicije; primeri su brojni i najstariji, sa Kvirinala, rad Domenika Fontane sa kraja 16. veka, nije očuvan u prvobitnom obliku (Morenz 1968, 142). Kod Berninijeve Fontane četiri reke, postavljene sredinom 17. veka na Pjaca Navona u Rimu, Domicijanov obelisk iz rimskog Serapeuma udružen je

⁵ Florijan Ebeling (Ebeling 2007) smatra da italijanski renesansni hermetizam i hermetizam, tj. "alhemo-paracelsizam" severnih zemalja, osobito Nemačke, treba videti kao dve hermetičke tradicije koje se pozivaju na različite tekstove pripisane Hermesu Trismegistosu (odnosno egipatskom Totu) i čije se preokupacije razilaze. Prvi je po karakteru teološko-filozofski i počivao je na Fićinovu prevodu sa grčkog i komentarima *Corpus Hermeticum* i na *Asclepius*-u, očuvanom u latinskom prevodu. Severnjački hermetizam, čiji su oslonac bili *Tabula Smaragdina* i srodni tekstovi, bio je alhemičarski i u njemu je Paracelsus od početka 17. veka imao status legitimnog naslednika Hermesa Trismegistosa.

⁶ N. Radulović u *Kandoru* prepoznaje elemente slobodnozidarske inicijacije (Радуловић 2005), ali su na nemačkom govornom području zabeležena i svedočanstva o postojanju inicijacije u "hermetičke nauke" (Ebeling 2007, 103ff.).

sa skulpturom, pri čemu je Nil jedna od četiri personifikovane reke. Imajući u vidu veze tadašnje Srbije sa Austrougarskom, moguće je da je neposredna inspiracija za beogradsku česmu bila fontana sa obeliskom i skulpturama iz Šenbruna u Beču, sa kraja 18. veka, ali je izabrana jednostavna forma, bez skulptura. Zato je lokacija bila reprezentativna: u parku ispred Velike škole, u osi ulice Vuka Karadžića, česma je mogla podsećati na obeliske koji su u evropskim gradovima postavljeni na trgove i raskršća, kao simbol snage i moći kraljeva, država, hrišćanstva i kao takva biti prikladna za prestolonaslednika.

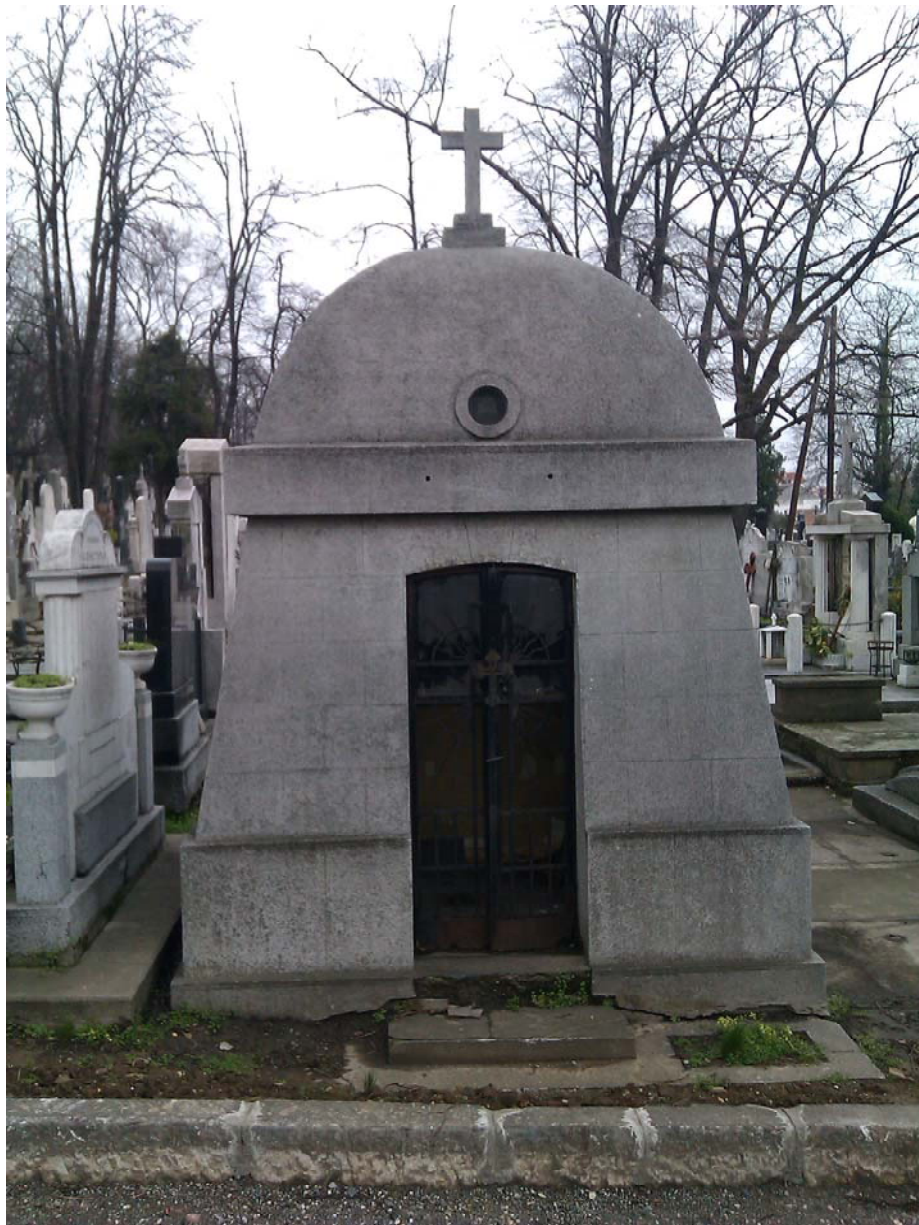
Na Evropu je veliki utisak ostavila Velika izložba (Great Exhibition) održana u Londonu 1851. Njen Egipatski odeljak bio je značajan za egiptomaniju. Tako je, na primer, pod patronatom kralja Leopolda I u antverpenskom zoološkom vrtu podignut paviljon u egipatskom stilu, za smeštaj slonova (Curl 2005, 325f.), koji je kasnije poslužio kao uzor za druge slične građevine. Ova izložba je bila od značaja i za nas, makar posredno. Naime, ostavila je veliki utisak na arhitektu Gotfrida Zempera (Gottfried Semper), koji je došavši u London 1850. i sam učestvovao u pripremi nekoliko odeljaka, uključujući egipatski, koji je oblikovao Oven Džons (Owen Jones) (v. Curl 2005, 323, Muecke 1999, 222, n. 15, Moser 2012, 27). Izložba je Zemperu dala mogućnost da poredi stilove i materijale koje su koristili različiti narodi i podstakla ga je na teorijska razmatranja koja su rezultirala nizom publikacija. Od njih je najznačajnija bila *Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten oder praktische Ästhetik* (2 toma, 1860. i 1863), publikacija kojom je uticao ne samo na arhitekte, već i na nemačke arheologe iz druge polovine 19. veka, npr. na Furtvenglera (A. Furtwängler) (Davis 2008, 169, Marchand 2007a, 260). U nju je bio uključen i deo o Egiptu, kao i poređenja egipatskih i grčkih hramova. Akademizam u arhitekturi, preovlađujući u drugoj polovini 19. veka i koji je Zemper zagovarao, podrazumevao je i izbor prikladnog stila za javne ustanove – neoklasicističkog, uz moguće primese renesanse. Primer takvog pristupa je Narodna banka Srbije izgrađena 1889. (proširena 1924-25), rad Zemperovog studenta Konstantina Jovanovića, rođenog i obrazovanog u Beču. Njeno pročelje krasi par obelisaka, ponovljen na uglu ka ulici Nikole Spasića i na dograđenom delu zgrade u ulici Kralja Petra. Obelisk se mogao sresti u renesansnim teorijskim raspravama koje su doprinele usvajanju klasičnog stila u arhitekturi tog doba, poput onih Sebastiana Serlia, Vinjole (G. Vignola), Paladia (A. Palladio) i drugih, te ga prihvata i akademizam (Rosenfeld 1969, fig. 5, Rykwert 1986, 5, 7, Curl 2005, 112). Ugled koji je Konstantin Jovanović uživao, uticaj koji je visokoškolsko obrazovanje nemačkog govornog područja – neposredno ili posredno – imalo na srpske arhitekte, te prihvaćenost akademizma u beogradskoj arhitekturi, verovatno su doprineli da se obelisci upotrebe na nekoliko kasnije građenih obližnjih zgrada (npr. osnovna škola Kralj Petar I iz 1907. i kuća trgovca Spasoja Stevanovića u Sime Markovića 5-9, dograđena 1910. godine). Primera, očuvanih ili zabeleženih na fotografijama, ima još, u Beogradu i u drugim gradovima današnje Srbije.

Formiranjem građanskog sloja, koji je bio u značajnoj meri pod uticajem kulturnih obrazaca nemačkog govornog područja, delom zbog školovanja na tim prostorima, delom preko obrazovanih imigranata različitog porekla koji su se naseljavali u Kneževini odnosno Kraljevini Srbiji, egipatski motivi se pojavljuju u još jednoj sferi – na nadgrobnim spomenicima. Reč je pre svega o obeliscima, koje građansko društvo, bez obzira na veroispovest, prihvata kao prikladno grobno ali i statusno obeležje. Nažalost, to što je Tašmajdansko groblje, korišćeno do samog početka 20. veka, potpuno uklonjeno, znatno otežava utvrđivanje od kada je i kojom brzinom ova forma nadgrobnih spomenika usvajana u Beogradu u 19. veku. Mauzoleji kod kojih se koriste egipatski motivi i arhitektonske forme, građeni u Zapadnoj i Srednjoj Evropi u 19. i 20. veku (v. Curl 2005), retki su u Srbiji. Da najpoznatiji lokalni primer, porodična grobnica Branislava Nušića u obliku piramide na beogradskom Novom groblju (iz 1921-1922, Дамљановић 1997, 249f.), nije jedini, pokazuje grobnica na istom groblju, porodice Ristić⁷ (sl. 2).

Odjek evropskog interesovanja za Egipat u Srbiji ovde je ilustrovan malim brojem pretežno beogradskih primera. Egipatskih motiva, istih ili drugačijih, ima i drugde – primerice obelisci na zgradi Narodnog muzeja Toplice u Prokuplju ili sfinge ispred karlovačke bogoslovije. Može se postaviti pitanje da li su ti motivi uopšte poimani kao egipatski poreklom? Ili su, došavši preko posrednika i već preobraženi kroz prisvajanje kome su bili izloženi, prihvatani kao evropski a njihovi originalni koreni su izbledeli. S druge strane, u putopisima, likovnim umetnostima, unutrašnjoj dekoraciji, stripu i drugom, stari Egipat je po pravilu neposredna, prepoznatljiva, svesno korišćena inspiracija ili predmet prikaza. Kod nas do sada nisu posebno analizirana opažanja vezana za stari Egipat koja sadrže zapisi o putovanjima Milana Jovanovića Morskog (*Tamo amo po Istoku*, 1894), Jovana Dučića (*Gradovi i himere*, 1940) i drugih, te tako ni njihove preteče u našoj starijoj putopisnoj književnosti, poput Jeroteja Račanina (hodočasničko putovanje iz 1704/5, opisano 1727). Uz neka druga opažanja o zemlji kroz koju putuje on je pribeležio i jedno o piramidama kod Gize: "I vide se prema Velikom Misiru Faraonove uzvisine. To je jedno čudo na svetu. Dve ozidane od kamena kao sobe dve. I tolika je veličina i visina – od tri dana hoda se može videti".⁸ Nije istraženo ni to da li je i na koji način tema starog Egipta prisutna u našem slikarstvu i u kakvom je odnosu sa tokovima u umetnosti u drugim sredinama. Bilo bi poželjno da se ideje o Egiptu u našem stvaralaštvu, ali i u drugim sferama, poput popularne kulture, posmatraju kao deo recepcije Egipta, te da se razmotri kakva su tumačenja

⁷ Grobnica danas nije obeležena imenom porodice. Zahvaljujem se istoričarki umetnosti mr Violeti Obrenović na identifikaciji vlasnika.

⁸ Jerotej Рачанин, Путовање ка граду Јерусалиму, у Јовановић 2007, 177-178.

Sl. 2. Porodična grobnica, Novo groblje u Beogradu, parcela 1
(2013, fotografija autora)

(naučna, pseudo-naučna, hermetička, ezoterična ili dr.) i kakvi su načini prisvajanja i upotrebe Egipta prisutni. Tako bi, imajući na umu da je obelisk u 19. veku bio simbol kolonijalne moći, vredelo preispitati upotrebu obeliska, makar on to bio samo po imenu i proporcijama, u ikonografiji Prve konferencije nesvrstanih zemalja 1961, u zemlji koja je isticala svoju lidersku poziciju u tom pokretu proklamovano ravnopravnih članova.

Forme u kojima je Egipat interpretiran, predstavljen, korišćen su brojne, ali se pozadina tih interesovanja može dovesti u vezu sa renesansnim shvatanjima, kolonijalnim kontekstom, iz kojih su proistecale mode i ukusi trenutka.

Istraživati odjeke starog Egipta u Srbiji?

Brojnost i raznolikost materijalnih i nematerijalnih svedočanstava inspiracije starim Egiptom najveće su u zemljama u kojima je, osim rano ispoljene podrške institucionalnom negovanju egiptologije, postojao ekonomski jak obrazovani sloj građanstva (zemlje Zapadne i Srednje Evrope, SAD), ali je odjeka bilo i van njih. Tek je porast značaja studija recepcije u srodnim disciplinama podstakao uključivanje egiptologa u istraživanja "fascinacije Egiptom", što je doprinelo promeni statusa različitih oblika ispoljavanja ove "opčinjenosti" – oni postaju deo kulturnog nasleđa koje se registruje, dokumentuje, obnavlja, čuva i proučava. Razlozi zbog kojih se neko svedočanstvo stavlja pod zaštitu često su višestruki. Tako su za Emulation Hall u Kenterberiju (država Viktorija, Australija), podignut 1927-1928, obrazloženi sledeći: a) arhitektonski značaj: zato što je retki primer jasnog stila "egipatske obnove" u državi Viktorija (forma zgrade i detalji dekoracije na fasadi i u unutrašnjosti zgrade) i b) istorijski značaj: važna uloga slobodnog zidarstva u kulturnom životu države Viktorija, osobito posle Prvog svetskog rata; prva namenski građena zgrada masonske lože, služila masonskim ložama ali i potrebama lokalne zajednice (igranke).⁹ Širom sveta sve je više mostova, stambenih i poslovnih zgrada, bioskopa, nadgrobnih spomenika koji se obnavljaju i stave pod zaštitu upravo zbog toga što su inspirisani starim Egiptom.¹⁰

⁹ Zgrada je registrovana Victoria Heritage Register pod oznakom H2298 (*Inherit email newsletter* 54 March-April 2012, dostupno na <http://www.dpcd.vic.gov.au/heritage/publications-and-research/inherit-newsletter>; http://www.dpcd.vic.gov.au/__data/assets/pdf_file/0004/88888/Emulation-Hall.pdf).

¹⁰ "Egipatski most sa sfingama", na reci Fontanka u Sankt-Peterburgu iz 1826. g. (<http://kulturnoe-nasledie.ru/monuments.php?id=7810706002>); Reebie Storage and Moving warehouse iz 1922, u stilu "egipatske obnove", u Čikagu (http://weblogs.cltv.com/news/local/chicago/stump_tim_tonya/); Carlton Cinema, nekadašnji bioskop u egiptizirajućem stilu, izgrađen 1930. u Londonu (Islington), *Heritage at Risk 2012*:

Sl. 3. Unutrašnjost masonske lože u Studeničkoj 46 u Beogradu

Neprepoznavanje značaja recepcije nekog fenomena, ovde starog Egipta, može imati za posledicu previđanje ili gubljenje nekih svedočanstava o sopstvenoj kulturnoj istoriji i o njenom odnosu sa evropskom. Ukazaću na tri primera.

Zaziranje od udruženja koja taje svoje rituale i/ili članstvo, vodilo je zabranama u društvenim sistemima kakav je bio posleratni jugoslovenski, a naučna istraživanja slobodnog zidarstva su bila usmerena na njegovu društveno-političku ulogu. U istraživanjima odjeka starog Egipta neophodno je posvetiti pažnju mestu koje je on dobio u masonskim idejama i ikonografiji. Oslanjajući se inicijalno na tumačenja antičkih i poznoantičkih izvora Ignaca fon Borna (Ignaz von Born),

London, 73 (<http://www.english-heritage.org.uk/publications/har-2012-registers/lo-HAR-register-2012.pdf>).

Sl. 4. Sokolska 21, Beograd (2006, fotografija autora).

masona i značajnog austrijskog prosvetitelja, slobodni masoni od druge polovine 18. veka svoje korene vide u starom Egiptu i ističu Hermesa Trismegistosa kao osnivača egipatske nauke, onog ko je otkrio principe aritmetike i geometrije, fundamentalno važne za slobodnozidarsko bratstvo (Ebeling 2007, 121ff.). Time počinje i uvođenje egipatskih motiva u masonsku simboliku. Istraživanje masonske ikonografije kao dela evropske kulture osamnaestog i ranog devetnaestog veka je novijeg datuma (Curl 1993, 8f.). Kod nas bi, recimo, bilo poželjno utvrditi da li je i zgrada masonskog bratstva u beogradskoj ulici Đure Jakšića, na čijem se mestu već četvrt veka nalazi ružni parking, imala unutrašnju dekoraciju sa egipatskim motivima, srodnu onoj, u detaljima neispitanoj, iz masonske lože u Studeničkoj 46 (Svetozara Markovića) koja je zabeležena na fotografijama (sl. 3) (v. Nikolić 2011, 53-62). U poželjnom širem i temeljnom proučavanju slobodnozidarske ikonografije neophodna je i opreznost, budući da je već samo evidentiranje simbola koji su masonski skopčano sa opasnošću da se masonska pozadina učita i tamo gde je nema; svest o tome ne štiti istraživače od potencijalnih grešaka. "Žrtva" su u nekim slučajevima upravo motivi egipatskog porekla (up. Nikolić 2011, 233f., 258f.) koji su "često jednostavno deo ogromnog spektra slika i elemenata koji se mogu naći u bogatom jeziku evropskog klasičnog i pre-klasičnog dizajna" (Curl 1993, 8, prevela V. V.)

U slučaju porodične kuće u Sokolskoj ulici 21, srušene pre nekoliko godina da bi ustupila mesto bezličnoj višespratnici, nije poznato da li je jedinstveni

ili jedini do sada zabeleženi primer cele fasade izvedene u egiptizirajućem stilu u beogradskoj arhitekturi. Zgrada je po projektu inž. Stevana Tobolara podignuta 1925. godine¹¹ i dočekala je u istom obliku početak 21. veka. Srednji deo tročlane fasade ka Tamnavskoj ulici bio je uvučen, a fasade ka obe ulice su se u gornjem delu završavale jednostavnim ali prepoznatljivim egiptizirajućim vencem (sl. 4). Ovakva podela i venac izvedeni su iz piona, građevinske forme tipične za ulaz u egipatske hramove najkasnije od Novog carstva i često kopirane u arhitekturi 19. veka. Stevan Tobolar nije neposredno preuzeo egipatske arhitektonske motive stavljajući ih u novi kontekst, već bi se za ovaj njegov projekat moglo reći da po Imberovoj klasifikaciji pripada neo-egiptizirajućem stilu, odnosno da prisvaja i prilagođava oblike korišćene u starijoj egiptomaniji (v. Humbert 1994, 21). Do ovog istraživanja neprepoznata kao deo opusa Stevana Tobolara i izgleda prva izgrađena u celini po njegovom projektu (up. Јанакова Гружић 2006), zgrada u Sokolskoj ulici je primer korišćenja egipatskih motiva u beogradskoj *Art Deco* arhitekturi. No ona ne mora ostati samo puka dopuna liste prestoničkih građevina. Podaci o tome ko je i zašto, naručilac ("Olga Urošević, udova") ili arhitekta, želeo da se zgrada oblikuje na ovakav način, dopunili bi znanja o interesovanjima, ukusu i obaveštenosti srednjeg i obrazovanog sloja tog vremena.

Kod trećeg primera se može samo pretpostavljati da je ozloglašena "Lotos" bara u centru Beograda učinila da njegova egiptizirajuća *Art Deco* unutrašnja dekoracija, rad arhitekta Jovana Bjelovića, zajedno sa reljefima koje su radili predratni vajari (Просен 2005, 141), bude nepublikovana i prepuštena brizi ili nebrizi zakupaca lokala.

Zaključak

Inspiracija Egiptom, osobito u egiptomaniji predstavlja preuzimanje, prisvajanje, preobražavanje i upotrebu u kontekstu drugačijem od izvornog (Humbert 1994, 21). Proučavanje recepcije starog Egipta omogućilo bi prepoznavanje puteva koji su staroegipatske motive doveli do nas, razloga koji su uticali da budu prihvaćeni i faktora koji su određivali oblike i stepen njihove prisutnosti, i eventualno uočavanje lokalnih specifičnosti.¹² Koliko god obim

¹¹ TD IAB F XIV-5-1925. Podneti i uz primedbe 1926. g. odobreni projekat dogradnje još jednog sprata, koji je potpisao Janko Šafarik, nije izveden.

¹² Primenu koncepta prema kome su studije recepcije, konkretno starog Egipta, prvo usmerene na specifičnosti pojedinih zemalja zagovara i Endru (Andrew) Bednarski (Bednarski 2010, 1086). Na pristupu te vrste zasnovani su naučni projekti, monografije i zbornici posvećeni interesovanju za Egipat u SAD, Velikoj Britaniji, Austriji, Sloveniji, Češkoj itd.

materijala bio skroman u poređenju sa nekim drugim sredinama, rezultati takvih istraživanja bi na širem planu dopunili znanja o rasprostranjenosti, načinima ispoljavanja i ulogama interesovanja za Egipat, neomeđenog nacionalnim ili političkim granicama. Istraživanja ove vrste su u Srbiji u samom začetku, što je između ostalog posledica malog broja lokalnih stručnjaka koji se bave starim Egiptom (v. Anđelković 1995, Стефановић 2009, Vasiljević 2012).

Umetnička, popularna i laička viđenja Egipta, stara ili savremena, jesu svedočanstvo o živom interesovanju javnosti i zavređuju punu pažnju stručnjaka. Ona su fenomen koji treba proučavati i istovremeno spona egiptologije sa društvom. Odjeci i prihvatanje saznanja i ideja deo su intelektualne i kulturne istorije. Zapostavljanje nekih njenih delova može biti vid diskriminacije, čijim je raznovrsnim manifestacijama i korenima zajednički imenitelj negativni stav prema Drugom, bez obzira da li je reč o percepiranoj etničkoj, statusnoj, kulturnoj ili nekoj drugoj različitosti. Diskriminacija je negiranje jednog dela našeg identiteta i odricanje od tog dela rezultira osiromašenjem baštine.

Literatura

- Anđelković, Branislav. 1995. Pavle Ridički – donator Beogradske mumije: Rekonstrukcija puta na Bliski istok 1888. *Godišnjak za društvenu istoriju* 2 (3): 329-343.
- Anđelković, Branislav. 2002. "Egyptian Antiquities in the Museums of Serbia". In *Egyptian Museum Collections around the World: Studies for the Centennial of the Egyptian Museum, Cairo*, eds. Mamdouh Eldamaty and Mai Trad, 39-50. Cairo: Supreme Council of Antiquities.
- Anđelković, Branislav and Emily Teeter. 2006. Corpus of Egyptian Antiquities in Serbia: Additions and Corrections. *Journal of the Serbian Archaeological Society* 22: 253-264.
- Bednarski, Andrew. 2010. "The Reception of Egypt in Europe". In *A Companion to Ancient Egypt*, ed. Alan B. Lloyd, 1086-1008. Oxford: Willey-Blackwell.
- Colby, Sasha. 2006. The Literary Archaeologies of Théophile Gautier. *CLCWeb – Comparative Literature and Culture* 8 (2), dostupno na: <http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol8/iss2/7>, pristupljeno 21.3.2013.
- Caraion, Marta. 2003. *Pour fixer la trace: Photographie, littérature et voyage au milieu du XIXe siècle*. Genève: Droz.
- Copenhaver, Brian P. 1990. "Natural magic, hermetism, and occultism in early modern science". In *Reappraisals of the Scientific Revolution*, ed. David Lindberg and Robert Westman, 261-301. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cornelius, I[zak] 2001. Van Karnak tot Kakamas: die naleef van ou Egipte in die Suid-Afrikaanse boukuns. *Akroterion* 46: 75-91.
- Curl, James Stevens. 1993. *The Art and Architecture of Freemasonry. An Introductory Study*. Woodstock: The Overlook Press.
- Curl, James Stevens. 2005. *The Egyptian Revival: Ancient Egypt as the Inspiration for Design Motifs in the West*. London: Routledge.

- Curran, Brian. 2007. *The Egyptian Renaissance: The Afterlife of Ancient Egypt in Early Modern Italy*. Chicago: Chicago University Press.
- David, Rosalie. 2000. *The Experience of Ancient Egypt*. London: Routledge.
- Davis, John D. 2008. "The Great Exhibition and the German States". In *Britain, the Empire, and the World at the Great Exhibition of 1851*, eds. Jeffrey A. Auerbach and Peter H. Hoffenberg, 147-172. Aldershot: Ashgate.
- Ebeling, Florian. 2007. *The Secret History of Hermes Trismegistus: Hermeticism from Ancient to Modern Times*. Ithaca: Cornell University Press.
- Fitzenreiter, Martin. 2007. "Europäische Konstruktionen Altägyptens: Der Fall Ägyptologie". In *Exotisch, Weisheitlich und Uralt. Europäische Konstruktionen Altägyptens*, eds. Thomas Glück und Ludwig Morenz, 323-347. Hamburg: Lit Verlag.
- Glück, Thomas und Ludwig Morenz. 2007. "Ägyptenrezeptionen. Einführende Überlegungen". In *Exotisch, Weisheitlich und Uralt. Europäische Konstruktionen Altägyptens*, eds. Thomas Glück und Ludwig Morenz, 1-54. Hamburg: Lit Verlag.
- Godlewski, Anne. 1995. Map, Text and Image. The Mentality of Enlightened Conquerors: A New Look at the Description de l'Égypte. *Transactions of the Institute of British Geographers* 20 (1): 5-28.
- Hornung, Erik. 1984. *Einführung in die Ägyptologie. Stand, Methoden, Aufgaben*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Hornung, Erik. 2001. *The Secret Lore of Egypt: Its Impact on the West*. Ithaca: Cornell University Press.
- Humbert, Jean. 1976. À propos de l'égyptomanie dans l'oeuvre de Verdi: Attribution à Auguste Mariette d'un scénario anonyme de l'opéra Aïda. *Revue de Musicologie* 62e (2e): 229-256.
- Humbert, Jean-Marcel. 1994. "Egyptomania: A Current Concept from the Renaissance to Postmodernism". In *Egyptomania. Egypt in Western Art 1730-1930*, eds. Jean-Marcel Humbert, Michael Pantazzi, and Christiane Ziegler, 21-26. Ottawa: National Gallery of Canada.
- Humbert, Jean-Marcel. 2003. "How to Stage Aida". In *Consuming Ancient Egypt*, eds. Sally MacDonald and Michael Rice, 46-62. London: UCL Press.
- Humbert, Jean-Marcel, and Clifford Price. 2003. "Introduction: An Architecture between Dream and Meaning". In *Imhotep today: Egyptianizing architecture*, eds. Jean-Marcel Humbert and Clifford Price, 1-24. London: UCL Press.
- Kanitz, Felix. 1904. *Das Königsreich Serbien und das Serbenvolk von der Römerzeit bis zur Gegenwart I: Land und Bevölkerung*. Leipzig: Verlag von Bernh. Meyer.
- Marchand, Suzanne. 2007a. "From Antiquarian to Archaeologist? Adolf Furtwängler and the Problem of Modern Classical Archaeology". In *Momigliano and Antiquarianism: Foundations of the Modern Cultural Sciences*, ed. Peter N. Miller, 248-85. Toronto: University of Toronto Press.
- Marchand, Suzanne. 2007b. Popularizing the Orient in Fin de siècle Germany. *Intellectual History Review* 17 (2): 175-202.
- Morenz, Siegfried. 1968. *Die Begegnung Europas mit Ägypten*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Moser, Stephanie. 2012. *Designing Antiquity. Owen Jones, Ancient Egypt and the Crystal Palace*. New Haven: Yale University Press.

- Muecke, Mikesh. 1999. *Synopsis/Background of a Tale of Two Architectures: Joseph Paxton's Crystal Palace and Gottfried Semper's Table-Cabinet*. Dostupno na: http://www.academia.edu/2025602/A_Tale_of_Two_Architectures_Joseph_Paxtons_Crystal_Palace_and_Gottfried_Sempers_Table-Cabinet, pristupljeno 29. 3. 2013.
- Nikolić, Zoran. 2011. *Masonski simboli u Beogradu*. Beograd: Službeni glasnik.
- Rosenfeld, Myra Nan. 1969. Sebastiano Serlio's Late Style in the Avery Library Version of the Sixth Book on Domestic Architecture. *Journal of the Society of Architectural Historians* 28 (3): 155-172.
- Rykwert, Joseph. 1986. Order in Building. *RES: Anthropology and Aesthetics* 11: 5-16.
- Trgovčević, Ljubinka. 2006. The Enlightenment and the Beginnings of Modern Serbian Culture. *Balcanica* 37: 103-110.
- Vasiljević, Vera. 2012. Princess Ru and Papyrus. Stereotypes on ancient Egypt in graphic novels. *Etnoantropološki problemi* 7 (3): 763-788.
- Whitehouse, Helen. 1996. "L'Égypte sous la neige". In *L'Égyptomanie à l'épreuve de l'archéologie. Actes du colloque international organisé au musée du Louvre par le Service culturel du musée du Louvre*, ed. Jean-Marcel Humbert, 161-186. Paris: Louvre – Éditions du Gram.
- Yates, Frances A. 1964. *Giordano Bruno and the Hermetic Tradition*. London: Routledge – Kegan Paul.

*

- Бабић, Сташа. 2008. *Грци и други. Античка перцепција и перцепција антике*. Београд: Слио.
- Дамљановић, Тања. 1997. Архитекта Светомир Лазивић (1894-1985). *Саопштење* 29: 249-262.
- Ђурић-Замоло, Дивна, и Небојша Богуновић. 1984. *Београд са старих фотографија*. Београд: Туристичка штампа.
- Јанакоска Грујић, Маре. 2006. Београдски опус архитекте Стевана Тоболара (1888-1943). *Наслеђе* 7: 151-166.
- Јовановић, Томислав (ур.) 2007. *Света земља у српској књижевности од XIII до краја XVIII века*. Београд: Чигоја.
- Просен, Милан. 2005. О раду београдског архитекте Јована Бјеловића. *Наслеђе* 6: 133-145.
- Радловић, Немања. 2005. Стојковићев "Кандор" као иницијацијски роман. *Летопис Матице српске* 476 (3): 447-455.
- Стефановић, Данијела. 2009. "Писма из Мисира Јелене Ј. Димитријевић – заборављен антрополошко-историјски оглед". У *Антички свет, европска и српска наука*, ур. Ксенија Марицки-Гађански, 360-366. Београд: Друштво за античке студије Србије – Службени гласник.

Vera Vasiljević

Department of Archaeology,
Faculty of Philosophy, Belgrade

Ancient Egypt in our Cultural Heritage?

Inspiration derived from ancient Egypt is usually expressed through the Egyptian motifs in arts and popular culture of the 19th and 20th centuries, as well as through the non-scientific interpretations of the culture, very much based upon the Renaissance ones. The number and variety of material and non-material traces of this fascination are most expressed in the countries where, along with the early support for the institutional development of Egyptology, there existed economically potent educated middle classes (Western and Central Europe, USA), but may also be traced elsewhere. The public fascination by ancient Egypt has not ceased by the times of foundation of Egyptology, marked by the decipherment of the hieroglyphic script in 1822. Until the end of the 20th century Egyptologists have rarely dealt with the prelude to their discipline, limiting their interest to the critical approach to ancient sources and to noting the attempts to interpret the hieroglyphic script and the function of pyramids. However, the rising importance of the reception studies in other disciplines raised the interest of Egyptologists for the "fascination of Egypt", thus changing the status of various modes of expressing "Egyptomania" – they have thus become a part of the cultural heritage, registered, documented, preserved and studied. The research of this kind is only beginning in Serbia. The line of inquiry enhances the knowledge of the scope, manifestations and roles of the interest in Egypt, not limited by the national or political borders. On the other hand, the existence of the cultural heritage similar to the wider European view of ancient Egypt – short remarks by Jerotej Račanin, *Kandor* by Atanasije Stojković, the usage of architectural motifs derived from Egypt, the emergence of small private collections, to mention several early examples – all show that the research into the reception of ancient Egypt may contribute to the knowledge about the history and understanding of the complexity of the cultural life of Serbia.

Keywords: Egyptology, reception of Ancient Egypt, Egyptomania, cultural heritage, Serbia

L'ancienne Egypte dans notre héritage culturel?

L'inspiration égyptienne se manifestait à travers l'usage des motifs égyptiens dans les arts et la culture populaire du XIXe et du XXe siècle, ainsi qu'à

travers la présence des interprétations non-scientifiques de l'ancienne Egypte, qui se fondaient dans une grande mesure sur les interprétations renaissantes. Le grand nombre et la diversité des témoignages matériels et non-matériels de cette fascination sont les plus fréquents dans les pays où, en dehors du soutien tôt manifesté à la pratique institutionnelle de l'égyptologie, il existait une couche de bourgeoisie économiquement forte et instruite (les pays de l'Europe occidentale et centrale, les États-Unis), mais il y a également eu des échos en dehors de ces pays. La fascination du public pour l'ancienne Egypte ne diminue pas après la naissance de l'égyptologie, naissance marquée par le déchiffrement de l'écriture hiéroglyphique en 1822, ni par son développement. Jusqu'à vers la fin du XXe siècle les égyptologues s'étaient rarement intéressés à la préhistoire de leur science et ils se limitaient avant tout à une approche critique des sources antiques et à la notation des tentatives d'interpréter l'écriture hiéroglyphique et la fonction des pyramides. Ce n'est que l'accroissement de l'importance des études de la réception dans des disciplines voisines qui a encouragé l'intégration des égyptologues dans les recherches sur la "fascination par l'Egypte" ; cela a contribué au changement de statut des différentes formes de manifestation de cette fascination, "égyptomanie". Ces formes deviennent alors partie intégrante de l'héritage culturel qui est enregistré, documenté, renouvelé, conservé et étudié. Cependant, les recherches de ce genre sont à leurs débuts en Serbie. De telles recherches complètent d'une part les savoirs sur l'étendue, les manifestations et les différents rôles de l'intérêt pour l'Egypte, celui-ci n'étant pas enfermé dans des frontières nationales ou politiques. D'autre part, l'existence de l'héritage culturel en rapport avec les visions européennes plus générales de l'ancienne Egypte – de brèves déclarations sur l'ancienne Egypte chez Jerotej Račanin, des écrits comme "Kandor" d'Atanasije Stojković, l'utilisation des motifs égyptiens dans la plastique architecturale, la création de petites collections privées, que juste des exemples plus anciens soient ici rappelés – montrent que les recherches sur la réception de l'Égypte peuvent contribuer à la connaissance de l'histoire et à la compréhension de la complexité de la vie culturelle sur le territoire de la Serbie actuelle.

Mots clés: Égyptologie, réception de l'ancienne Égypte, égyptomanie, héritage culturel, Serbie

Primljeno / Received: 07. 07. 2013.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 18. 07. 2013.